

st-tov] / A. N. Shchukyn. – M.: Fylomatys, 2007. – 480 s.

5. Zlatnikov V. H. *Metodyka navchannia profesiino-orientovanoho audiiuvannia anhliiskoiu movoiu kursantiv vyshchychk viiskovykh navchalnykh zakladiv: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Zlatnikov Valentyn Hennadiiovych.* – K., 2012. – 239 s.

6. Yefimova O. M. *Formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti kursantiv vyshchychk viiskovykh navchalnykh zakladiv: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Yefimova Olha Mykolaivna.* – K., 2014. – 319 s.

7. Viktorova L. V. *Inshomovna pidhotovka studentiv u spetsializovanykh VNZ / L. V. Viktorova // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia.* – 2014. – # 9. – Ch. 2. – С. 298 – 305.

8. Brown D. *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy / D. Brown.* – NY.: Pearson Education, Inc, 2007. – 576 p.

9. Gebhard J. G. *Teaching English as a Foreign or Second Language / J. G. Gebhard.* – MI: University of Michigan Press, 2012. – 287 p.

10. Harmer J. *How to Teach English / J. Harmer.* – Oxford: Pearson Longman, 2008. – 290 p.

Отримано редакцією 10.08.2018 p.

УДК 372.811.161

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-80-91

Галина Петрівна Кузнецова,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, e-mail: prorektor15@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ АКЦЕНТОЛОГІЇ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті проаналізовано роль і місце акцентології у формуванні мовної особистості, доведено важливість належного рівня підготовки старшокласників щодо оволодіння акцентологічної компетентністю з метою ефективного опанування акцентології під час здобуття освіти за спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література). На підставі студіювання навчальних програм з української (рідної) мови, шкільних підручників, змісту нормативних мовознавчих навчальних дисциплін, що вивчаються на першому курсі філологічних факультетів, проведення експериментального дослідження серед учнів і студентів з'ясовано рівні сформованості акцентологічної компетентності. Проаналізовано фактори, що суттєво впливають на її формування, запропоновано шляхи удосконалення змісту навчання акцентології.

Ключові слова: акцентологія, акцентологічна компетентність, сучасні заклади освіти, старшокласники, студенти, майбутні словесники, констатувальний експеримент, рівні акцентологічної компетентності.

Постановка проблеми. Реформування освіти в Україні зорієнтовує заклади середньої загальної освіти, педагогічні виші, де здійснюється підготовка фахівців спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), до перегляду технологій, методів, засобів, прийомів оволодіння предметною українськомовною компетентністю, що має ґрунтуватися на цілісності і взаємозв'язку всієї структури й системи мови, на формах її існування, функціях, стилях, жанрах, мовному стані, на аксіологічному (ціннісному) ставленні особистості до мови як основи успішного спілкування, розвитку, самоствердження та засобу ідентифікації мовця з українським народом, його культурою, традиціями.

Аналіз лінгвістичних (О. Волох, В. Горпинич, А. Грищенко, М. Доленко, С. Дорошенко, П. Дудик, М. Жовтобрюх, М. Кочерган, Н. Шкурятяна, С. Шевчук, І. Ющук та інші), лінгводидактичних (О. Біляєв, Т. Донченко, К. Климова, М. Пентилюк, В. Скуратівський, Г. Шелехова та інші) праць, рекомендованих для студентів-словесників педагогічних закладів вищої освіти, засвідчує, що у формуванні предметної українськомовної компетентності справді превалює мовознавче підґрунтя, спрямоване на опанування основ традиційної та структурної лінгвістики, коли здебільшого аналізують механізм будови мови з опертям на продукт цього механізму – текст та мовлення. Безперечно, це дає змогу учасникам освітнього процесу усвідомити гетерогенність, відкритість, закритість, змінюваність мови як системи і структури, узагальнити, що всі мовні елементи (звуки, морфи, слова, словосполучення, речення, тексти) перебувають у певних відношеннях і взаємозв'язках, утворюють цілісність і єдність мови, функціонують у протиставленні один з одним. Проте варто лінгвометодичі XXI століття взяти до уваги той факт, що реальною мовною діяльністю особи є її усне (монологічне, діалогічне) мовлення, яке починає формуватися в ранньому дитинстві без знань

про сукупність принципів, що становлять основу вчення про мову. Прикутий інтерес лінгвістики й лінгводидактики до самої сутності мови дещо відволікає від удосконалення усного мовлення, основних його характеристик, культури його формування й функціонування в усіх сферах його діяння.

Усне мовлення є першоосновою мови, ним послуговуються всі члени суспільства й у всіх сферах людської діяльності. Літературне й побутове усне слово є засобом спілкування, навчання, праці, творчості, виховання, духовного зростання, «особливим і надзвичайно складним видом діяльності», де «досить різнобічно виявляється людська сутність», її здатність через «своєрідний вокально-звуковий субкод максимально чітко висловити свою думку та адекватно її сприйняти» [1, с. 8]. При цьому варто зазначити, що осередком усного мовлення є акцентуація, без неї не було б мовлення як такого загалом, адже єдність і цілісність слова, фрази, їх розмежування, тексту створюється передовсім акцентомою/наголосом.

Однак аналіз спеціальної літератури дає змогу констатувати, що нині недостатньо дослідженими залишаються питання стану навчання акцентології в сучасних закладах освіти, упровадження форм, методів, засобів оволодіння нормами наголошування, які засвідчують рівень сформованості культури усного мовлення. Актуальність питання, що досліджується, зумовлена й тим, що саме акцентна система мови є основою для теоретичного аналізу структури української мови загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтовні натепер наукові розвідки мовознавців із проблем наголошування (З. Веселовська, В. Вінницький, В. Дібо, В. Задорожний, Г. Кобирина, Б. Пристай, В. Склярєнко, Н. Федяніна та інші) дають змогу висувати, що акцентологія має давню історію, але є «відносно молодою дисципліною і однією з найменш досліджених ділянок лінгвістики» [2, с. 40].

Питання генези української акцентології відображено в працях Л. Булаховського, З. Веселовської, В. Гальчук, І. Гальчука, І. Огієнка та інших. Основи класичної (фонетичної) акцентології, де обстоювалася думка про поділ морфем на наголошені і ненаголошені склади, які мають інтонації, простежуємо в наукових доробках Л. Булаховського, Н. Ван-Вейка, Т. Лер-Сплавінського, О. Шахматова. Прихильники морфологічної акцентології (О. Потебня, Х. Станг, О. Суперанська та інші) доводили, що у визначенні наголосу варто виходити з морфологічного поділу слова на основу і закінчення. Саме морфологічний принцип покладено в основу наголошування частин мови та характеристики її акцентної системи (Л. Булаховський, І. Огієнко, А. Білоштан, В. Винницький, В. Русанівський, Л. Гумецька, І. Керницький, Н. Бабич, О. Демська-Кульчицька, С. Дорошенко, Л. Мацько, О. Ожигова, О. Пономарів, О. Сербенська та інші).

Вивченню акцентуації української діалектології присвячено праці Г. Кобирики, О. Ковач, Л. Коць-Григорчук, Д. Марєєва, Б. Пристая та інших. Проте акцентологія як дисципліна не вивчається в педагогічних закладах вищої освіти на філологічних факультетах, термін «акцентологія» не посів чільного місця в підручниках з української мови для загальної середньої освіти. З огляду на це варто погодитися з думкою В. Гальчук, що «з усіх помилок, які допускаються в мовленні, як правило, третина припадає саме на наголос. Причина ... в тому, що наголошення слів не контролюється письмом, сприймається на слух й залежить від діалектного оточення. А ще, мабуть, недостатньо вивчається в школі» [3, с. 34], немає узагальненого теоретичного матеріалу з української акцентології, її адаптування до методики навчання акцентології в загальній середній та вищій школах.

Метою статті є здійснити аналіз навчальних програм з української мови (10, 11 класи), підручників з української (рідної) мови для 5–11 закладів загальної середньої освіти, робочого навчального плану студентів I курсу спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), змісту навчальних дисциплін професійного спрямування та простежити в них особливості теоретичного й практичного матеріалу з акцентології, з'ясувати рівні сформованості акцентологічної вправності в учнів 10–11 класів, студентів-першокурсників, вибудувати лінгвістичну траєкторію формування акцентологічної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Грунтовна й узагальнювальна робота з опанування мови в закладах загальної середньої освіти як за рівнем стандарту, так і профільним проводиться в 10–11 класах, коли в учнів уже на відповідному рівні сформовано поняття мови як знакової системи і суспільного явища. Відповідно до нової Навчальної програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання, 10, 11 класи. Рівень стандарту (70 год, 2 год на тиждень), затвердженої Наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407, розгляд матеріалу з наголосу простежується лише в 10 класі в мовній змістовій лінії з теми «Орфоепічна норма» (кількість годин на вивчення тем – 5), де розглядаються такі питання: Орфоепічна помилка. Орфоепічний словник. Поняття милозвучності. Чергування у//в, і//й як засіб милозвучності. Основні правила вимови приголосних звуків. Наголос. Основні правила наголошування слів. Нормативний наголос. Варіантне наголошування слів в українській мові. Словорозрізняльний наголос. Форморозрізняльний наголос. Діалектний наголос. Складні випадки наголошування слів.

У мовленнєвій змістовій лінії рекомендується виконання з учнями таких видів робіт: сприймання на

слух чужого мовлення й аналіз його; виразне читання текстів різної жанрово-стильової належності; інформаційний виступ на тему «Можливості українського наголосу»; діалогів з учителем, учнями; написання есе на тему «Наголос – душа слова».

Згідно з новою Навчальною програмою з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів, 10, 11 класи. Філологічний напрям. Профіль – українська філологія (100 год, 4 год на тиждень), затвердженою Наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407, учні 10 класу відповідно до лінгвістичної змістової лінії з теми «Українська орфоепія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної вимови» мають змогу оволодіти знаннями про наголос в українській мові, його види, роль у розрізненні слів та форм, про паралельне наголошування та семантико-граматичну диференціацію лексем за допомогою наголосу. В 11 класі в темі «Підготовка до державної атестації. Узагальнення і систематизація найважливіших відомостей з української мови. Фонетика, орфоепія, орфографія української мови» передбачено розгляд складних випадків наголошення слів, з'ясування недоліків у вимові й наголосі, шляхів їх усунення.

Обидві програми передбачають такі результати навчально-пізнавальної діяльності учнів з теми, що досліджується: *когнітивний (знаннєвий) складник*: учень/учениця розуміє суть понять «наголос», «логічний наголос», правильно наголошує слова; *праксеологічний (діяльнісний) складник*: виявляє й виправляє орфоепічні помилки, працює з орфоепічним словником і словником наголосів.

Як бачимо, навіть філологічний профіль не передбачає ознайомлення учнів з акцентологією ні як із розділом мовознавства, ні як із галуззю фонетики. Не закріплюється розуміння того, що саме наголос тісно пов'язує всі мовні яруси. Учні не мають змоги чітко усвідомити, що впливає на визначення місця наголошеного складу в слові, яке місце наголосу в системі і структурі української мови, оскільки про акцентологічний мовний рівень чи насамкінець підрівень фонетичного рівня, який має власну одиницю вивчення акценту/наголос, не йдеться.

Оволодіння мовною системою у вишах, де здійснюється підготовка фахівців спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) ОС «Бакалавр», розпочинається з першого семестру і триває до завершення бакалаврату. Натепер навчальні заклади самостійно укладають освітні програми з підготовки майбутніх спеціалістів української словесності. З огляду на це лінгвістична компетентність формується через опанування нормативних навчальних дисциплін, дисциплін вільного вибору студента, самостійного вибору закладу. Класичними дисциплінами, які входять до різних циклів навчальних планів, але складають підмурівок професійної готовності вчителя-філолога і вивчаються на першому курсі, є: «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова» (Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Орфографія. Графіка. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія), «Практикум з української мови», «Старослов'янська мова», «Українська діалектологія».

Аналіз підручників різних авторів з означених дисциплін (С. Бевзенко, І. Білодід, О. Бондар, А. Бурячок, О. Глазова, Н. Грипас, М. Доленко, М. Жовтобрюх, Г. Козачук, Ю. Карпенко, М. Кочерган, О. Леута, І. Матвіяс, М. Плющ, М. Шкурятяна та інші), свідчить про те, що студенти-першокурсники мають змогу поглибити знання про наголос і, на відміну від визначення цього терміна в шкільних підручниках (наголос – це вимова одного зі складів з більшою силою голосу; посилення голосу на одному зі складів), усвідомити, що під час з'ясування суті терміна «наголос» варто спиратися не стільки на посиленні голосу на одному із складів, скільки на тривалості, яка є фонетично-часовою характеристикою складу і залежить від темпу й інтонації мовлення, від місця складів у слові, їх кількості, від кількості приголосних у складі, їх характеру. Ці знання й практичні вміння визначати наголос, правильно аналізувати його, наголошувати за допомогою певних фонетичних засобів варто сформувати саме у процесі вивчення старослов'янської мови. Адже, як зазначає О. Леута, «значна частина звукових змін, які відбулися у праслов'янській мові, була пов'язана безпосередньо з наголосом. На відміну від наголосу сучасної української мови праслов'янський був не силовим, а інтонаційним, тобто наголошений склад відрізнявся від ненаголошеного не силою видиху, а рухом тону» [4, с. 71].

Курс сучасної української літературної мови уповноважений ознайомити студентів із наголосом як із суперсегментною фонетичною одиницею, передусім із її основними характеристиками, які простежуються і в шкільних підручниках: динамічний, вільний, різномісний, рухомий. Однак ці характеристики потребують більш широкого пояснення, оскільки вони є основою розвитку різних принципів, підходів, а згодом і концепцій до аналізу наголосу – фонетичної та морфологічної. Студенти, майбутні вчителі української мови і літератури, мають зрозуміти, що морфологічна концепція дала змогу відновити й проаналізувати акцентні парадигми за формулою *a/b/c* – *a*: *баритонована парадигма (баритонеза)* – нерухомий наголос на основі в усіх словоформах; *b*: *окситонована парадигма (окситонеза)* – нерухомий наголос на закінченні в усіх словоформах; *c*: *рухома парадигма* – словоформи з наголосом на основі (наосновний тип наголосу) і з кінцевим наголосом, або флексійним (нафлексійний тип наголосу) – в інших формах. Наголос типу *c* інколи переходить на клітики – ритмічні структури, що за будовою можуть

збігатися з повнозначним словом, або фонетичним словом, а можуть притягувати до свого складу суміжні слова-проклітики (прийменники, сполучники, частки тощо), які стоять перед наголошеним словом; та слова-енклітики (прийменники, сполучники, частки тощо), що розміщені після наголошеного слова. На морфологічному рівні характеризується й такий тип наголосу, як парокситонний, або наголос на пену'льтімі (пену'ltima – передостанній склад) – «фіксований наголос на другому складі з кінця слова, який може функціонувати як постійна парокситонеза та парокситонеза на тлі вільного рухомого наголосу» [5, с. 14], наприклад, зе'рно, досту'пний, гли'на, сли'на, дру'жба; лю'блю, га'зда, на'рид тощо (подано приклади унормованого й діалектного наголосів). Відомості про такий тип наголосу студенти мають почерпнути на заняттях з української діалектології, адже, як зазначає Г. Кобирилка, парокситонний наголос «функціонує в українських говірках південно-східного, північного, південно-західного наріччя» [5, с. 14].

Майбутні словесники також повинні усвідомлено опанувати й ту інформацію, що фонетична концепція оперує не морфологічними аспектами в наголошуванні, а поняттям складу, який є «матеріальною опорою для низки просодичних явищ, не пов'язаних безпосередньо ні з кількістю фонем у складі, ні з порядком їх комбінування, наприклад, для словесного наголосу» [6, с. 32]. Згідно з цією концепцією наголос накладається на фонемну будову слова й припадає на певний склад. Проте зрозуміти суть цієї концепції можна за умови розгляду генези інтонацій, які були тісно пов'язані з часокількістю та походженням складу, при цьому інтонація була властива як наголошеним, так і ненаголошеним складам. Окрім цього, на праслов'янському ґрунті «наголошений голосний в одних випадках вимовлявся з підвищенням тону, який дещо знижувався в кінці складу. Таку інтонацію називали висхідною, або акутовою... В інших випадках – із пониженням тону, який підвищувався в кінці складу. Таку інтонацію називали нисхідною, або циркумфлексною [4, с. 71]. В. Скляренко зазначає, що акут і циркумфлекс – це різновиди інтонації довгих голосних, довгих за походженням дифтонгів та дифтонгічних сполучень у праслов'янській мові. Розмежування довготи і короткості, а також інтонацій згодом в українській мові зникає, у словах зберігся лише наголос із певними його позначками.

Основне завдання дисципліни «Практикум з української мови» спрямоване на оволодіння студентами нормами наголошування сучасної української літературної мови, які ґрунтуються здебільшого на морфологічній акцентологічній концепції, принципах наголошення.

Оскільки освітній процес із навчання українській мові у старшій школі є підґрунтям знань з акцентології і для студентів, які цілеспрямовано обрали спеціальність учителя української словесності, нами було здійснено аналіз підручкової шкільної бази з української (рідної) мови для 5–11 класів з подальшим з'ясуванням стану навчання акцентології у загальноосвітніх навчальних закладах та випрацюванням траєкторії формування акцентологічної вправності у студентів, майбутніх учителів української мови і літератури.

Науково свідоме (достовірне) уявлення про наголос, практичні навички правильного наголошення слів починають формуватися в учнів із 5 класу, тому детальніше зупинимось на цих підручниках. Разом з аналізом підручкового матеріалу подаватимемо необхідний, на наш погляд, лінгвістичний коментар.

Так, у підручникові «Рідна мова» (2005 р., автори О. Глазова, Ю. Кузнецов) для 5 класу інформація про наголос розглядається в розділі «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія», тема «Склад. Правила переносу слова з рядка в рядок. Наголос», яку вміщено після матеріалу «Позначення звуків на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і літер. Звукове значення літер я, ю, є, ї». Зміст теми, де вивчається склад, не спрямований на формування чи відновлення в учнів знань про наголошений склад, проте вони ознайомлюються із поняттям наголосу, який пояснюється як виділення посиленням голосом певного складу в слові.

Без опертя на поняття «наголошений/ненаголошений склад», на нашу гадку, не варто формулювати такого визначення терміна «наголос», оскільки втрачається його основна фонетична характеристика – часова акустичність, або тривалість, яка залежить від низки фонетичних умов: 1) темпу та інтонації мовлення (у кожного учня вони різні, тому треба наголошений склад вимовляти протяжно, читати тексти речитативом, із запитальним інтонуванням, але так, щоб не порушити звучання, смислу слова, тексту); 2) кількісної характеристики складу (кількість голосних, приголосних у складі) – склад може складатися лише з голосного (а, у, о'-лень), сполучення з одним приголосним (із, от, за, то), з двома приголосними (лі'с, по-бра-ти'м), із трьома приголосними (стра'-ва, млин-ці'); із чотирма приголосними (е-ле-ктрич-ка).

До уваги варто взяти й таку фонетико-акустичну характеристику складу, як інтенсивність вимови наголошеного/ненаголошеного складу, що здебільшого проявляється під час вимови ізольованого слова. При цьому на силу інтенсивності (її зростання) впливає квантитативна особливість слова – односкладове (де'нь, сті'л), двоскладове (ма'-ма, мо'-ва, ді'-ло), трискладове (де'-ре-во; за-да'-ча), багатоскладове (пра-це-лю'б-ний, а'-віа-бу-дів-ни'й, ві-со-ко-тем-пе-ра-ту'р-ний). Так, інтенсивність наголошеного складу зростає, якщо наголос припадає на перший склад у двоскладових словах, де є подовжені приголосні: ті'н-ню; на перший наголошений склад у трискладових і багатоскладових словах: о'-хну-ти.

В аналізованому підручнику на підставі спостереження над мовним матеріалом починають формуватися важливі для усвідомлення наголосу як центрального поняття акцентології знання про те, що український словесний наголос *вільний* – наголошуються різні за порядком складу (*кни'жка, писа'ти, папери'вий*). Також учні дізнаються, що український наголос *рухомий* – за зміни слова він може переміщуватися з одного складу на інший (*рука' – ру'ки*). Характеристика «вільності й рухомості» українського наголосу специфічна, під час пояснення цих ознак автори підручника послуговувалися фонетичною концепцією, за якою наголос у слові передусім створює сильний зв'язок звуків у складі. Однак ватро брати до уваги й те, що наголос створює і сильний зв'язок морфем, складів, таким чином виконує делімітативну (об'єднувальну) функцію, виражає синтагматичну єдність слова.

Отож, на нашу думку, уже в 5 класі треба як під час визначення місця наголосу в слові, так і його характеристики (вільний/рухомий) опиратися й на морфемну будову слова, тобто брати до уваги й морфологічний принцип акцентології. Згідно з цим принципом, як зазначає К. Курилович, «у мовах із вільним і рухомим наголосом він припадає не на окремі склади слова, а передусім на окремі морфеми в межах слова. Перш ніж з'ясувати місце наголосу, спочатку треба визначити наголошену морфему в межах слова і лише потім – склад у межах цієї морфеми (перший, другий, передостанній, останній) [8, с. 76–77].

П'ятикласники спроможні виконувати морфемний аналіз слів, тим паче тих, що пропонують підручники: *рука, руки, книжка, писати, загадка* тощо.

Окрім цього, в аналізованому підручнику, у шкільних інших підручниках, а також підручниках для вищої школи, де наголос характеризується як вільний, різномісний, рухомий, не простежуємо «трактування точки відліку» (За В. Винницьким) наголошеного складу в слові чи ненаголошених складів щодо наголошеного. О. Огієнко у праці «Український літературний наголос» писав: «Український наголос у своїй масі тримається трьох останніх складів слова: наконечного, передостаннього або третього складу від кінця слова. Таких слів у нашій мові десь понад 97 % їх, а йдуть вони так: найчастіший наголос в українській мові – на другому складі від кінця, таких слів десь 50 %... Друге місце займають слова з наголосом на останньому складі, їх десь близько 30 %, а третє місце – слова з наголосом на третьому складі від кінця слова, їх десь 17 %» [10, с. 11]. Отже, український наголос не зовсім вільний і різномісний, він здебільшого тяжіє до середини слова. Це по-різному відображається на морфологічних розрядах слів, з огляду на що ми складу не рахуємо, проте тип наголосу визначаємо як префіксальний, кореневий, суфіксальний, флексійний. Наприклад: *ви' ³-ку²-ну'* (наголошений склад третій від кінця – фонетична характеристика; наголос префіксальний, наосновний, або баритонований, нерухомий – морфологічний опис).

Статистично доведено, що в усіх частинах мови домінує кореневий наголос (акцентний тип). Вивчаючи частини мови, словотвір, формотворення, варто в шкільному курсі мови зосередитися й на особливостях наголосу. Це дасть змогу учням усвідомити те, що «переважна більшість слів в українській мові має нерухомий наголос. У словоформах із нерухомим наголосом існує два акцентних типи: наосновний (наголос на основі слова) і флексійний (наголос на закінченні)» [2, с. 21].

Подаються в студійованому підручнику зразки слів з *подвійним* наголосом (*по'милка і поми'лка, за'вжди і завжди', ба'йду'же і байду'же, весня'ний і весняни'й*), називаються словники, у яких визначено місце наголосу в слові (орфоепічний, орфографічний, тлумачний).

Для закріплення знань пропонуються лише три вправи, які відображають морфологічний аспект дослідження наголосу з елементами граматики, коли наголос диференціює слова за значенням. Наприклад: «Прочитайте, правильно наголошуючи слова. Чи впливає місце наголосу на значення цих слів»; «Прочитайте. Зверніть увагу на наголошення виділених слів. У якому випадку наголос допомагає розрізнити форми слова, а в якому впливає на значення слова?»; «Перепишіть слова, позначте місце наголосу. Підкресліть слова, що можуть наголошуватися по-різному (тобто мають подвійне наголошення). Зі словами, в яких від місця наголосу залежить значення слова, складіть і запишіть речення» [9, с. 141]. У кінці підручника вміщено тлумачний словник. Розділ «Повторення й узагальнення в кінці року» вправ і завдань щодо словесного й логічного наголосу не містить.

Визначення наголосу в підручнику «Рідна мова» (2005 р., автори С. Єрмоленко, В. Сичова) перегукується із попереднім, однак із логічними уточненнями того, що виділений у слові посиленням голосом склад є наголошеним, а решта складів – ненаголошені. Варто зосередити увагу й на тому, що поняття «наголос», на відміну від проаналізованого вище підручника, формується через дещо змінену тему, а саме: «Склад. Наголос. Основні правила переносу», що, на нашу думку, більш правильно відображає фонетичний підхід до опанування наголосу, адже склад є фонетичною одиницею, що лінійно виділяється в мовленнєвому потоці.

У підручнику «Українська мова» (2013 р.) О. Заболотного для 5-го класу подано визначення поняття «наголос», наведено приклади слів з подвійним наголосом, проставлено наголоси в словах, під час

наголошення яких виникають труднощі (*випадок, олень, новий, дочка, спина, український, читання, завдання, середина, дітьми, сантиметр, одинадцять* тощо). Автор звернув увагу на слова, у яких зі зміною наголосу змінюється лексичне значення (*бігом – бігом, замок – замок, дорога – дорога, парне – парне* тощо). Підручник ознайомлює учнів з логічним наголосом.

У кінці підручника вміщено словник наголосів, але в ньому не зазначено всіх найчастіше вживаних п'ятикласниками слів, що викликають сумніви при наголошуванні. Автор здебільшого пропонує репродуктивні вправи, завдання для засвоєння вивченого про наголос.

У підручнику для 6-го класу (автори С. Єрмоленко, В. Сичова, М. Жук) знаходимо декілька рецептивно-репродуктивних вправ. Особливу увагу зосереджено на акцентуації прислівників.

Автор підручника для 6-го класу О. Глазова визначає слова, у яких найчастіше трапляються труднощі під час наголошення (*виразно, форзац, різновид, дочка, дрова, випадок, отаман, рукопис, недоук, вимова, приятель* тощо).

У підручниках для 7-го класу за авторством О. Заболотного, С. Єрмоленко, В. Сичової не значну увагу приділено наголошуванню дієслів і прислівників, дієприкметників та прикметників дієприкметникового походження. Матеріал з акцентуації простежується лише в словникових додатках (орфографічному та синонімів).

Програмою з української мови для 8 класу теоретичного матеріалу з теми, що нами досліджується, не передбачено. Проте в підручнику О. Глазової та Ю. Кузнецова подано слова, при наголошуванні яких виникають труднощі (*форзац, випадки, діалог, дихання, читання, записи, пам'ятки* (Р. в. одиниці) – *пам'ятки* (Н. в. множини), *шапки* (Н. в. множини), *виразність, значущість, урочистість, псевдонім, ненависть, покуть*). У підручнику читаємо визначення логічного наголосу, з'ясовуємо його роль у реченні. Пропонуються вправи, завдання щодо послуговування логічним наголосом.

Підручник С. Єрмоленко та В. Сичової для 9-го класу спрямований на формування зв'язного мовлення учнів у процесі вивчення синтаксису української мови, проте тем і вправ, завдань щодо вправління над акцентуаційними особливостями мовлення не простежуємо. Зацікавлюють додатки, що містять словникові матеріали з наголошення.

Підручник з української мови для 10-го класу за авторством О. Глазової, Ю. Кузнецова спонукає до опанування мови на академічному рівні. Наскрізними темами підручника є стилістичні засоби української мови на всіх мовних рівнях, оволодіння якими становить основу високого рівня культури мовлення особистості. Теоретичного матеріалу з теми дослідження в підручнику обмаль, проте вперше з аналізованих джерел (§ 4 Норми вимови) натрапляємо на термін «акцентуаційні помилки». Окрім цього, вправа 46 формує вміння у старшокласників з'ясовувати, як наголос впливає на вимову голосних звуків, зокрема звука [o]. Варто зазначити, що слова, у яких можливі помилки під час вимови, у підручнику подано з визначеним наголосом, наприклад, терміни: *діалог, монолог, полілог; алітерація, асонанс, анафора, епіфора, звуконаслідування* тощо. У підручнику є творчі вправи, виконання яких, зазвичай, зосереджує увагу учнів на акцентуації.

У підручнику для 10-го класу (автори М. Плющ, В. Тихоша, С. Караман, О. Караман, 2010) для профільного рівня наголос розглядається в розділі «Українська орфоєпія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної вимови». Учням пропонується як теоретичний матеріал, так і практичний. З'ясовуються характерні особливості українського наголосу: вільний, динамічний, рухливий; види наголосу: словесний головний, побічний; фразовий (логічний, смисловий); функції наголосу: смислорозрізнявальна, морфологічна, семантико-граматична; пояснюються наслідки порушення місця наголосу в слові. Старшокласники ознайомлюються з акцентними парадигмами без уведення понять баритонеза/окситонеза, їх замінено терміном постійний наголос, є відомості про рухливий наголос. Знаходимо завдання, де треба виправити акцентні помилки, поставити наголос; приділяється увага наголошуванню слів іншомовного походження. Цей підручник містить рубрику «До джерел знань», у якій уміщено перелік літератури з проблем наголосу.

Для 11-го класу проаналізовано підручники за авторством С. Єрмоленко, В. Сичової (рівень стандарту); О. Олійник; О. Біляєва та інших, у яких теоретичного матеріалу з акцентології не простежуємо, лише є поодинокі вправи і завдання рецептивно-репродуктивного характеру, у яких подано низку слів зі спонукою прочитати їх і переписати, поставити наголос, визначити, до яких частин мови вони належать. З погляду акцентології простежується морфологічний принцип у доборі вправ.

Автори підручника для 11 класу (профільний рівень) Караман С., Караман О., Плющ Я., Тихоша В. акцентують увагу учнів на наголошуванні іменників і прикметників, подають вправи для закріплення цього матеріалу. Старшокласники мають змогу повправлятися у вміннях використовувати в мовленні з відповідним інтонуванням логічний наголос, подається вправа творчого характеру для його засвоєння [55, с. 154].

Аналіз шкільних підручників свідчить, що наголос розглядається здебільшого на фонетичному

мовному рівні, орфоепічному підрівні. Лише в деяких підручниках, наприклад, Українська мова (2015 р.) : підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів за авторством Н. Б. Голуб, Г. Т. Шелехової, В. І. Новосолової, А. В. Ярмолюк простежується морфологічний підхід до пояснення особливостей наголошування прислівників.

Різномірний підхід до вивчення наголосу без чіткого пояснення системного взаємозв'язку мовних рівнів через наголос не повною мірою дозволяє учням усвідомити місце наголосу як у системі чи структурі мови, так і в самому слові, зрозуміти роль наголосу у творенні акцентних парадигм різних морфологічних типів (кореневий, префіксальний, суфіксальний, флективний), обґрунтувати причини його рухомості, переміщення під час зміни граматичних форм, з'ясувати семантику слова.

Теоретичних відомостей щодо історії українського словесного наголосу шкільні підручники не містять. Не розглядається в шкільній системі вивчення наголосу й така його фонетична характеристика, як детермінантність (якісна характеристика звуків, наприклад: а́нгé'л, се"ло'; чергування [о] – [у] в позиції перед складом з наголошеним голосним [у]: го́луб – [г° ул° у'бка]), що покладено в основу шкільної орфоєпії, принципів орфографії.

Підручники не містять інформації з генези українського наголосу, а відтак й акцентологічної термінології, становлення якої відбулося в її історичному розвитку. Так, термін «наголос» у процесі становлення вчення про нього по-різному називався: свара, іктус, осксія (акут), варія (графіс), камора, просодія, гласовдар, слоговдар, акцент, акцентовка, наголос

З огляду на зазначене вище можна стверджувати, що темі, яка нами досліджується, у підручниках приділено недостатньо уваги. Зокрема, термін «акцентологія» не вживається, окрім терміна наголос, інші поняття акцентології не аналізуються (акцентема, акцентуація, акцентний тип, енклітики, проклітики, ортотонічні слова, окситонеза, баритонеза, рухома парадигма тощо). Опущено концепції акцентної системи в їх взаємозв'язку (фонетична, морфологічна, морфонологічна); не знаходимо всіх різновидів і типів наголосу, його функцій, замало уваги приділено наголошенню частин мови, тому норми і правила наголошування слів не повною мірою формують акцентуаційну системність, а відтак – і компетентність. В усіх підручниках переважають вправи репродуктивного спрямування.

Дослідження теоретичних засад проблеми, вимоги, які ставляться до мовної освіти особистості, дають підстави стверджувати, що підґрунтям формування унормованого мовлення учнів, студентів є **акцентологічна компетентність** (лат. *competens* – здатний), яку пояснюємо як основу вербальної усної комунікації, значущий складник формування мовно-мовленнєвої освіченості, ушляхетненості індивіда; знання й уміння особистості правильно наголошувати слова, (семемі), енкликоменні сполуки, характеризувати українськомовний наголос у системі та рівневій структурі мови, у взаємозв'язку із просодичними засобами; вибудовувати інтонаційно логічне й виразне усне мовлення, надавати йому емоційно-експресивних обрисів та оцінно-раціональних стилістичних контурів залежно від мети й обставин спілкування.

Структурними компонентами акцентологічної компетентності є: *мотиваційний* – усвідомлене прагнення учнів, студентів оволодіти теорією з акцентології; *когнітивний* (знаннєвий) – фундаментальні теоретичні знання основ акцентології; *вправнісний* – уміння правильно послуговуватися в усному мовленні акцентологічними знаннями. *Критеріями* формування акцентологічної компетентності в учнів 10–11 класів та студентів, майбутніх словесників, визначаємо такі: розуміння ролі і місця мови у формуванні духовної єдності української нації, її традицій і культури; усвідомлення значущості акцентології в системі предметної компетентності з української мови, формуванні високоосвіченої особистості, її довершеного усного мовлення; фундаментальні знання теоретичного матеріалу в його діахронії й синхронії з акцентології в системі і структурі української мови, доцільне послуговування ними.

Означений стан досліджуваної проблеми в підручниковій базі, підвищені вимоги до мовної освіченості особистості спонукали до діагностики рівнів володіння старшокласниками та студентами-першокурсниками акцентологічною компетентністю, з огляду на що було проведено констатувальний експеримент.

У ньому взяли участь 306 осіб, серед них 258 учнів 10–11 класів шести шкіл м. Глухова та 48 студентів-першокурсників ОС «Бакалавр» Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Експериментальне дослідження проводилося протягом 2016–2018 р.р.

Аналіз результатів здійснювали на основі наскрізних здобутих результатів діагностування за 12-бальною шкалою відповідно до визначених критеріїв і рівнів сформованості акцентологічної компетентності.

Для дослідження рівня сформованості у старшокласників та студентів знань про теорію наголосу нами була розроблена анкета, що складалася із 12 запитань.

Так, на перше запитання анкети «Що Ви розумієте під термінами «акцентема»/«наголос»? тільки 33,3 % респондентів відповіли правильно щодо визначення поняття «наголос»; зокрема, лише студенти в

поясненні зупинилися на тривалості як характеристики наголошеного складу, учні розуміють наголос як виділення посиленням голосу певного складу в слові. 28,7 % учасників експерименту зазначили, що наголос – це «правильна вимова слова»; 13,4 % вважають, що наголос – це «певна буква/звук, яка(ий) стоїть під наголосом»; 10,1 % дали визначення дуже узагальнено й не зовсім точно («одиниця мовлення», «одиниця мови», «властивість складу»); 8,9 % під наголосом розуміють «позначку, яка ставиться над складом», «скісну риску над буквою», «символ, що ставиться над наголошеним голосним»; 5,6 % не дали визначення наголосу. Термін «акцентема» учні не пояснили. Лише 1,3 % студентів зазначили, що цей термін «пов'язаний із наголосом», «є явищем мови, а наголос – явищем мовлення», «супрасегментна одиниця».

Відповіді респондентів на запитання «Які типи, види наголосу Ви знаєте? Зазначте їх особливості, проілюструйте на прикладах» розподілилися так: 45 % опитаних дещо володіють цими знаннями, називають види, типи наголосу, але характерні особливості пояснюють не чітко, мало наводять прикладів; 13,8 % дали неправильну відповідь («низький і високий», «на перший, другий чи третій склад» тощо); 41,2 % не змогли дати відповідь (серед обґрунтувань: «на уроках не вивчали», «видів наголосу не існує», «є лише типи наголосу», «у школі ці теми вивчали давно, а в університеті їх винесено на самостійне працювання»).

На запитання про функції наголосу правильно відповів лише 21 % респондентів, переважно – студенти; 64 % вважають, що наголос «виконує якісь функції», зокрема, «наголошує склад», «робить мову правильною і милозвучною» тощо; 1 % респондентів-учнів переконані, що наголос ніяких функцій не виконує, оскільки: «від наголосу суть не змінюється»; 7,5 % – відповіли, що «не знають, про це на уроках мови не йшлося», «функції наголосу вивчалися обігово», «питання функцій наголосу було винесено на самостійне опрацювання в університеті»; 6,5 % не змогли дати відповідь.

Аналіз запитань «Чи є в українській мові слова з подвійним наголосом? Слова, в яких наголос впливає на значення? Наведіть приклади таких слів» засвідчив, що 37,6 % учнів не знають відповіді на запитання; 6,9 % думають, що таких слів українська лексика не містить; 17,6 % (серед них – 14,2 % – студенти) відповіли ствердно, навели приклади (алфавіт, замок, атлас, помилка і помилка, завжди і завжди, весняний і весняний).

На запитання «Чи можете пригадати правила наголошування частин мови?» 8,2 % написали «так», відповідь засвідчили прикладами; 91,8 % не пам'ятають правил наголошування (пояснення учнів: «таких правил немає», «вони однакові для всіх частин мови», «вивчали цю тему дуже давно»; відповіді студентів: «є принципи наголошування частин мови», «наголос української мови рухомий, тому правила не точно відбивають місце наголосу в слові», «правила не обов'язково знати, можна скористатися словниками, Інтернетом»).

На запитання «Чи послуговуєтеся Ви джерелами з наголошування? Якщо так, зазначте, якими» 21,5 % опитаних відповіли «так» (словники, підручники з української мови, Інтернет); 45,5 % – «інколи» (Інтернет, словники); 14,7 % – «ні»; 13,3 % – «не маю потреби»; 5 % не відповіли на запитання.

Натомість під час самоаналізу лише 8,5 % опитаних визначили власний рівень володіння знаннями про наголос як низький; 43,5 % – середній; 36,3 % – достатній; 9,1 % – високий; 2,6% не змогли визначити свій рівень знань. Водночас на запитання «Чи хотіли б Ви на високому рівні володіти знаннями про наголос, усвідомлювати його роль у формуванні культури мовлення?» 59,1 % респондентів дали ствердну відповідь: «я хочу навчитися правильно вимовляти слова», «від цього залежить культура нашого мовлення», «я хочу мати гарну освіту», «я громадянин України», «так, наголос – це серце слова», «так, адже я майбутній учитель української мови і літератури, тому маю бути зразком для учнів» тощо). 28,1 % респондентів відповіли: «ні», «мене це не дуже цікавить», «наголос не важливий у мові, це звичайний знак», «варто запам'ятати наголос у словах, а не правила», «не часто спілкуюсь українською мовою», «українською спілкуюся лише в класі, в аудиторії» тощо); 12,8 % респондентів не дали відповіді на запитання. Узагальнені показники володіння учнями 10–11 класів та студентами-першокурсниками акцентологічною теорією подано в табл. 1.

Таблиця 1

Рівні володіння учнями 10–11 класів, студентами I курсу теоретичними відомостями про наголос

№ з/п	Рівень	Кількість осіб	Відсотковий показник
1	Високий	5	1,7 %
2	Достатній	12	4 %
3	Середній	59	19,2 %
4	Низький	230	75,1 %

Для з'ясування рівня володіння старшокласниками і студентами-першокурсниками практично послуговуватися знаннями з акцентології було проведено контрольні роботи, укладені за чотирма варіантами. У завданнях пропонували поставити наголос у словах – різних частинах мови; вибрати з двох форм наголошування правильну; виправити помилки в наголошуванні слів, пояснити; підкреслити слова з

правильно (неправильно) визначеним наголосом; пояснити вплив наголосу на значення, з'ясувати функції наголосу тощо.

Діагностуванням встановлено, що найскладніше як учням, так і студентам було наголошувати іменники, прислівники, дієслова, прізвища, слова іншомовного походження. Хоча завдання на 85 % склалися зі слів загальнонавчальної лексики та таких, що є в підручникових вправах. Окрім цього, ми свідомо повторювали слова, у яких найчастіше трапляються порушення акцентуаційних норм. Проте близько 50 % респондентів не помітили цієї закономірності й визначали наголос у словах по-різному, але почасти неправильно, як от: *вина* 'док, *о* 'знака, *до* 'чка, *оди* 'надцять, *серед* 'на, *о* 'бруч, *укра* 'їнський, *но* 'вий тощо. Учасники експерименту засвідчили низький рівень умінь виокремлювати слова з варіативним наголошуванням. До групи слів із двоварантним наголосом відносили такі: *укра* 'їнський, *обі* 'ця'нка, *не* 'сти', *ко* 'лесо', *не* 'на'висть, *ви* 'на'док, *ра* 'зо'м. Простежується часткове усвідомлення, особливо старшокласниками, смислорозрізнавальної функції наголосу, наприклад: *лю* 'дське (ставка) – *лю*дськЕ (життя); *ві* 'домість (документ) – *від*Омість (повідомлення); форморозрізнавальної, а саме: *кни* 'жки, *руки* ', *гі* 'лки (Р. в однини) – *книж*кИ, *ру*ки, *гі*лкИ (Н. в. множини).

На питання контрольних робіт «Чи простежуються труднощі в наголошенні слів? Поясніть причини» 90% респондентів відповіли «Так». Серед причин визначили такі: «на визначенні наголосу не зосереджували увагу», «незнання правил наголошення», «значний вплив російської мови, діалектів, місцевих говірок», «Наголос української мови вільний і рухомий, тому запам'ятати правила правильного наголошування дуже складно», «значний вплив на правильність наголошення має суржик», «двоваріантність у наголошенні слів».

Результати виконання контрольної роботи в рівневих показниках за кількісною і якісною характеристикою подано в табл. 2.

Таблиця 2

Рівні володіння учнями, студентами акцентологічною вправністю

№	Рівень	Кількість осіб	Показник у %
1	Високий	2	0,7 %
2	Достатній	19	6,2 %
3	Середній	209	68,3 %
4	Низький	76	24,8 %
Разом		306	100 %

Узагальнені показники володіння акцентологічною компетентністю учнів, студентів зазначено в табл. 3.

Таблиця 3

Характеристика рівнів володіння учнями 10–11 класів, студентами акцентологічною компетентністю

№	Рівень	Кількість осіб	Показник у %
1	Високий	4	1,2 %
2	Достатній	16	5 %
3	Середній	133	43,8 %
4	Низький	153	50 %
Разом		306	100 %

Висновки з перспективами подальших розвідок. Стан навчання акцентології в сучасних закладах освіти потребує перегляду передусім на рівні гетерогенності мови, оскільки вона вивчається як система через структуру. Натепер у лінгвістиці й лінводидактиці про акцентуаційний мовний рівень/субрівень не йдеться. Ефективне опанування таких мовних рівнів/підрівнів, як фонетичний, морфологічний, морфологічний, словотвірний, лексичний без розгляду акцентами/наголосу не можливе. Це одна із основних причин низького рівня володіння акцентологічною компетентністю української мови.

Окрім цього, серед інших причин визначаємо такі: акцентологічні проблеми потребують дослідження, розв'язання, систематизації в загальній теорії мови та інтеграції результатів у систему вивчення української мови в сучасних закладах освіти; інтерферентний вплив інших мов; послугоування суржиком, діалектним, говірковим наголосом; різні погляди мовознавців на акцентні норми, правила, прийоми, а відтак – недостатня обізнаність суб'єктами освітнього процесу із нормами, неготовність їх

запам'ятовувати; рухомість, вільність українського наголосу, вплив на семантику слова; двоваріантність у наголошенні слів; обмаль у шкільних та вишівських підручниках вправ із наголошення; репродуктивне їх спрямування; брак спеціальних й оригінальних розробок, форм навчання акцентології.

Отже, назріла потреба формування акцентологічної компетентності старшокласників не лише на основі підручникових матеріалів, які, на нашу думку, потребують обґрунтованого теоретичного й практичного доповнення з теми, що досліджується, а й засобами спеціальних курсів, інтерактивних колоквиумів, проведення різних українськомовних сучасних заходів, цікавих як для учнів як за змістом, так і за формою.

Аналіз змісту професійно спрямованих дисциплін, передбачених робочим навчальним планом для студентів-першокурсників, майбутніх словесників, із досліджуваної проблеми, свідчить, що є нагальна потреба розробки і введення до навчальних планів спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) «Акцентології» як нормативної навчальної дисципліни, а паралельно з вивченням лінгводидактики – спеціального курсу «Акцентологічна компетентність учителя-словесника».

Список використаних джерел та літератури

1. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 216 с.
2. Винницький В. М. Деякі теоретичні питання акцентології / В. М. Винницький // Мовознавство. – 2003. – № 5. – С. 14–25.
3. Гальчук В. Ю. Правильно наголошуймо слова / В. Ю. Гальчук // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – № 7 (83). – С. 34–37.
4. Леута О. І. Старослов'янська мова : підручник / О. І. Леута. – Київ : «Фірма «ІНКОС», Центр навчальної літератури, 2007. – 256 с.
5. Кобиринка Г. Прийоми й методи аналізу парокситонези на тлі вільного, рухомого наголосу в українських говірках / Г. Кобиринка // Українська мова. – 2016. – № 2 – С. 14–23.
6. Гуйванюк Н. В. Українська мова. Схеми, таблиці, тести : навчальний посібник / Н. В. Гуйванюк, О. В. Каращук, О. В. Кульбабська. – Львів : Світ, 2005. – 304 с.
7. Скляренко В. Г. Нариси з історичної акцентології української мови / В. Г. Скляренко. – Київ : Наукова думка, 1983. – 240 с.
8. Курилович Е. Структура морфем / Е. Курилович. – Москва : Изд-во иностранной литературы, 1962. – 452 с.
9. Глазова О. П. Рідна мова : підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов ; наук. ред. І. Вихованець. – Київ : Педагогічна преса, 2005. – 288 с.
10. Митрополит Іларіон Український літературний наголос. Мовознавча монографія / Іларіон Митрополит. – Вінніпег, 1952. – 306 с.

Галина Петровна Кузнецова,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языка, литературы и методики обучения Глуховского национального педагогического университета имени Александра Довженко, e-mail: prorektor15@gmail.com

К ПРОБЛЕМЕ ОБУЧЕНИЯ АКЦЕНТОЛОГИИ В СОВРЕМЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье проанализированы роль и место акцентологии в формировании языковой личности, доказана важность уровня школьной подготовки старшеклассников в формировании акцентологической компетентности в процессе получения высшего образования по специальности 014.01 Среднее образование (Украинский язык и литература). На основании изучения учебных программ, учебников по украинскому (родному) языку, содержания нормативных лингвистических учебных дисциплин для студентов первых курсов филологических факультетов, проведения экспериментального исследования среди учеников и студентов выяснены урны сформированности акцентологической компетентности, проанализированы факторы, которые существенно влияют на эффективность их формирования. Предложены пути совершенствования обучения акцентологии.

Ключевые слова: акцентология, акцентологическая компетентность, современные учебные заведения, старшеклассники, студенты, будущие словесники, констатирующий эксперимент, уровни акцентологической компетентности.

Halyna Kuznetsova,

Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Literature and Methodology of Education of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, e-mail: prorektor15@gmail.com

TO THE PROBLEM OF ACCENTOLOGY TEACHING AT THE MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Introduction. *The article is devoted to the problem of senior students' and future teacher-philologists' oral Ukrainian communication.*

It is mentioned that the educational potential of the Ukrainian language should be determined by the accentology language level. This level is leading in the structure and system of language, the basis of standard oral speech form, but does not have an independent status in the modern system of linguistics. That is why the third part among all of the speech mistakes falls on stress.

There are also such problems as: accentuation of words is not controlled by writing, perceived by the ear and depends on the dialect environment, the influence of other languages; the accentuation of words are insufficiently studied at school; lack of generally theoretical material on Ukrainian accentology, its adaptation to the methodology of teaching accentology at the institutions of secondary and higher education.

Purpose. *The purpose of the present study is to analyze the accentology peculiarities of theoretical and practical material in Ukrainian language textbooks for 5-11 grades of the secondary educational institutions, as well to describe the content of linguistic disciplines of the specialty 014.01. Secondary education (Ukrainian language and literature) which are studied during the first year.*

The article deals with the results of the pedagogical experiment, the level of formed senior students' and first-year students' accentology skills, the creation of a linguodidactic concept for the future teachers-philologists' forming the accentology competence in the system of higher education.

Methods. *Such methods as analysis educational literature; observation linguistic material, comparison, gathering information (questionnaire, testing, written survey); pedagogical experiment were used to the achievement the purpose of the article.*

Results. *The state of the studied problem at the modern educational institutions is determined. It is proved that the low (50%) and average (43.8%) levels of formed accentology competence of high school students and first-year students are exceed. The causes of violation accent norms are mentioned.*

The structural components of accentology competence (motivational, cognitive, efficient) and criteria for its forming are elaborated. Lingvodidactical commentary on the topic «Syllable. Stress» which is being studied at the modern educational institutions is suggested.

Originality. *The article is devoted to the analysis of lingvodidactic conditions of accentology teaching at the educational institutions. The influence of these lingvodidactic conditions on the level of forming the accentology competence is experimentally checked.*

Conclusions. *The author comes to the conclusion that the teaching of accentology at the modern educational institutions should be based on the historical basis of its development.*

It should be pointed out that studies of stress needs to be corrected on the basis of the introduction the interrelated concepts of the genesis: the classical phonetic accentology which defines the stress as speech phonetic phenomenon, which is imposed on the phonemic structure of the word and falls into a certain syllable while accenthema is a unit of language realized in stress; the phonetic characteristics of stress are: dynamism, determinism, mobility, freedom, phonetic functionality; morphological accentology – the stress falls on a certain morpheme within which there is a marked composition; the stress can be free and sub-variant.

The author emphasizes that such special course as «Accentology of the Ukrainian Language» must be developed and introduced to the educational process of educational institutions.

Key words: *accentology, accentology competence, modern educational institutions, students, future teachers-philologists, diagnostic experiment, levels of accentology competence.*

References

1. Serbenska O.A. Kultura usnoho movlennia. Praktykum: navch.posib./ O.A.Serbenska. – Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006. – 216 s.
2. Vynnytskyi V.M. Deiaki teoretychni pytannia aktsentolohii / V.M.Vynnytskyi // Movoznavstvo. – 2003. – № 5. – S.14-25.
3. Halchuk V.Yu. Pravylyno naholoshuimo slova / V.Yu. Halchuk // Vyvchaiemo ukrainsku movu ta literaturu. – 2006. – № 7 (83). – S. 34 – 37.
4. Leuta O.I. Staroslovianska mova: Pidruchnyk / O.I. Leuta. – Kyiv: «Firma «INKOS», Tsentr navchalnoi

literatury, 2007. – 256 s.

5. Kobyrnka H. Pryiomy y metody analizu paroksytonezy na tli vilnoho, rukhomoho naholosu v ukrainskykh hovirkakh / H. Kobyrnka // Ukrainska mova. – 2016. – № 2 – S. 14 – 23.

6. Huivaniuk N.V. Ukrainska mova. Skhemy, tablytsi, testy : Navchalnyi posibnyk / N.V. Huivaniuk, O.V. Karashchuk, O.V. Kulbabska. – Lviv: Svit, 2005. – 304 s.

7. Skliarenko V.H. Narysy z istorychnoi aktsentolohii ukrainskoi movy / V.H. Skliarenko. – Kyiv: Naukova dumka, 1983. – 240 s.

8. Kurylovych E. Struktura morfem / E.Kurylovych. – Moskva: Yzd-vo ynostrannoi lyteratury, 1962. – 452 s.

9. Hlazova O. P. Ridna mova: pidruch. dlia 5 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. / O.P. Hlazova, Yu.B. Kuznetsov; nauk. red. I. Vykhovanets. – Kyiv: Pedahohichna presa, 2005. – 288 s.

10. Mytropolyt Ilarion Ukrainskyi literaturnyi naholos. Movoznavcha monohrafiia / Ilarion Mytropolyt. – Vinnipeh, 1952. – 306 s.

Отримано редакцією 15.10.2018 р.

UDK 372.888.111.1

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-91-96

Natalia Soroka,

PhD in Psychology,

associate professor foreign languages № 2 chair

Yaroslav Mudryi National Law University,

e-mail: alfa155_sv@ukr.net

Margaryta Zaitseva,

PhD in Philology,

associate professor foreign languages № 2 chair

Yaroslav Mudryi National Law University,

e-mail: margozy@i.ua

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL RECOMMENDATIONS FOR STUDENTS CONCERNING PROFESSIONALLY ORIENTED PRESENTATIONS IN ENGLISH

The article deals with the problem of delivering presentations by law students. It is explained that the commonplace objective of the contemporary foreign language teaching has always been and still is the formation of communicative competence which includes public speaking skills which is best achieved through presentations. The article specifies an algorithm that should be taken into account when developing a presentation: the main idea of the presentation, the length of the presentation, the presentation structure, the interactivity of the presentation, the presentation visibility. In addition, the authors have recommended some psychological and methodological tips to prepare and make students' presentations perfect.

Key words: communicative competence, delivering presentation, professional communication, communicative competence, public speaking skills, delivering presentation, professional communication, interactive presentation, presentation visibility.

Statement of the problem. The process of mastering English-speaking legal discourse is inextricably linked with the formation of a professionally oriented language personality in the legal field, capable of participating in professional intercultural communication.

The expansion of international relations and integration processes require future specialists to have a better command of a foreign language in order to overcome language barriers in the context of international cooperation. Professionally-oriented foreign language is one of compulsory disciplines in all non-linguistic higher educational institutions since it is the basis for the development of foreign language competence of students as one of the components of professional competence. This factor provides the opportunity to use the linguistic system for communication in general as well as in the particularly narrow professional situations. Today, the requirements of a foreign language acquisition for lawyers are substantially changing. Practical skills and abilities that provide a high level of professional linguistic and cultural competence within oral and written business communication come to the first place. Professional lawyers working in the area of international law are confronted with the need to participate in various types of direct and indirect intercultural communication in the process of fulfilling their duties.

Analysis of recent research and publications. The awareness of the need to master a foreign language as an instrument of intercultural communication in professional legal and other relevant areas is a topical issue for future lawyers. The theoretical foundations for the reform of higher education have been created in Ukraine by